

Bene Adrián

∴ PTE, BTK, Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék
∴ beneadrian@gmail.com

A MŰVÉSZET MINT SZÖVEG

Art as Text

Miközben az elmúlt évtizedekben a tudományos kutatásban egyre inkább az interdiszciplináris megközelítés vált jellemzővé, a narratológia sokáig hű maradt strukturalista, nyelvészeti gyökereihez. Az 1980-as évektől kezdve azonban kénytelen volt szembesülni az irodalom, a kommunikáció és a média új kihívásaival. A 90-es években kibontakozó, a szöveg kontextusát – különböző aspektusokból – figyelembe vevő új narratológiák elszakadtak a műimmanens megközelítéstől, sőt az irodalomtól is mint kizárólagos vizsgálódási tereptől. A szöveg egyre inkább metaforikus kifejezéssé vált, amelynek társadalmi, kulturális, ideológiai beágyazottsága és befogadása legalább olyan fontossá vált, mint maga a jelentést hordozó jelegyüttes formai-szerkezeti jellemzői. A nyelvileg megalkotott irodalmi alkotás határainak átlépése egyben a narratíva mibenlétének újragondolását is szükségessé tette. Az elbeszéléseleméleti kutatásokban feltűntek a különböző intermediális megközelítések, nyilvánvalóvá téve, hogy nem elegendő az irodalmi szövegek alapján kidolgozott narratológiai fogalmak pusztá alkalmazása egy más médiumra. A narrátor, a múltbeliként tételezett események újramegjelenítéseként felfogott elbeszélés, a maga nyelvi egymásutánosságával – alkalmatlanok az autonóm (nem illusztratív, egy meglévő nyelvi narratívára vonatkozó) festészeti vagy zenei alkotás leírására. Ám azok ettől még lehetnek részben vagy egészben elbeszélő jellegűek, akár intenciójuknál fogva, akár mint a befogadói jelentésadás lehetséges útja-módja. Ezért mára sürgetővé vált a hagyományos narrativitás-koncepciót meghaladó transzmediális megközelítés igénye. Narratológiai szempontból ez volt a fő tétje annak a konferenciának, amelyre Grabócz Márta szervezésében – az IUF, a Strasbourgi Egyetem (LABEX GREAM, l’EA 3402) támogatásával – került sor 2012. december 7–8-án a párizsi Magyar Intézetben (“Art as Text. Narratological, Semiotic and Transmedial Approaches” – First international meeting on Narratology and the Arts). A Strasbourgban oktató Grabócz Márta zenetudósként már hosszabb ideje foglalkozik a zenei narrativitás problémájával, a zenenarratológia egyik elismert képviselőjének számít a nemzetközi szinten mind a narratológusok, mind a

muzikológusok szemében. Szervezőként kamatoztatva kettős beágyazottságát sikerült a találkozóon olyan különböző területek képviselőit párbeszédbe vonnia, mint a zene, az irodalom, a festészet, a film, sőt a képregény, a matematika és az építészet.

A meghívott előadó, Marie-Laure Ryan (USA) felvázolta azokat a lehetőségfeltételeket, amelyek szükségesek a hagyományos irodalmi narratíva fogalom sikeres alkalmazásához a nem nyelvi és multimedialis művészi formákra. Előadásában a művészetközi vagy transzmediális narratológiai kutatások három módját: a médiumfüggetlen, a médiumspecifikus és a transzmediális módszert. A felhasznált közvetítőközegtől függően az irodalom, az élőszóbeli történetmondás, a film, az animáció, a számítógépes játék és a balett másként él a vizuális és hangzó eszközökkel, és eltérő mértékben (beszélt vagy írott) nyelvyszerű, valamint más és más vonásai figyelhetők meg pragmatikai szempontból (élő, közvetített, interaktív). Ryan a narrativitás módjai között különbséget tesz diegetikus és mimetikus, autonóm és illusztratív, meghatározott és meghatározatlan között. Mindeközben történetközpontú narrativitáskonceptiója határt szab transzmediális alkalmazhatóságának. Az általa elemzett festmények mindenestre azzal a tanulsággal szolgáltak, hogy a médiumfüggetlen narratológiai fogalmakat újra kell gondolnunk a médiumspecifikus jellemzők fényében. Ebből a szempontból is különösen gyümölcsözőnek tűnik a nem-nyelvi, autonóm, meghatározatlan műalkotások és játékok kutatása.

Noha a konferencia a transzmediális narratológia és szemiotika elméleti problémáira fókuszált, volt egy speciális témája is: a zenei narrativitás, annak meghatározó jegyei, érvényességi köre, határai. Byron Almen (USA) az erre irányuló angolszász zeneelméleti kutatásokat tekintette át az 1980-as évektől napjainkig, a zenenarratológia mint aldiszciplína széles körű intézményi megszilárdulásáig. Míg Danièle Pistone (Franciaország) és Daniele Barbieri (Olaszország) a zenei ritmus narratív lehetőségeit tekintették át elméleti síkon, addig Julie Walker, Xavier Hascher (mindketten Franciaországból) és Jann Passler (USA) konkrét zeneműveket elemeztek a teleologikus forma, a térbeliség, a linearitás, valamint a színek és a koloratúra analógiája szempontjából. Robert Hatten (USA) a narrativitás és az ágencia kapcsolatát vizsgálta a zenében, hangsúlyozva az ágenciatulajdonítás módjainak különböző lehetséges nézőpontjait. Christian Hauer (Franciaország) a narrativitás három különböző szintjét elemezte: az elbeszélő szubsztanciát, az időbeli narratív kifejezést és a formális narratív kifejezést. Bernard Vecchione (Franciaország) a motetta műfaját tanulmányozta mint olyan komplex szöveget, amely kevert diskurzustípusként intermediális eszközökkel alakít ki hipertextuális poétikai kapcsolatokat.

A szemiotikai megközelítést képviselte Jean-François Bordron (Franciaország), Peeter Torop (Észtország) és Kroó Katalin (Magyarország) is. Bordron a

diatézis fogalmát állította középpontba, amely segíthet a körülhatárolt aktanciális szereppel nem bíró szereplők narratív funkciójának megértésében. Kroó Katalin intermediális irodalmi szövegeket vizsgált mint szemantikailag hierarchikusan szervezett interszemiotikus jelrendszereket. A hangsúly itt a szemiózis folyamatának dinamikus jellegén van, amely szintenként külön-külön (szegmentáció), a szintek között (átvitel) és a rendszer egészében (integráció) egyaránt kifejeződik. Peeter Torop szintén hangsúlyozta a textuális dinamikát a medium hatását vizsgálva a közvetítésre és a jelentésre a pretextuális (itt Vigotszkij egyszerre vizuális és fogalmi belső beszédére kell mintaként tekintenünk) és intertextuális térben.

Különböző intermediális jelenségeket vizsgáltak Peter Dayan, Pethő Ágnes, Mikko Keskinen, Marc Marti, Veres Bálint, Kiss Gábor Zoltán és Bene Adrián. A leginkább hivatkozott médium a festészet volt, de szó esett filmről, képregényről, televíziós sorozatról, irodalmi szövegen alapuló konceptuális műalkotásról egyaránt. Peter Dayan (Egyesült Királyság) kifejtette, hogy Whistler képeinek zenei interpretációja nagyban a címadás következménye. Veres Bálint (Magyarország) Joseph Danhauser *Liszt am Flügel* című képének narratív és nem-narratív vonásainak összjátékát mutatta be, megvilágítva a festmény intermediális és kultikus vetületeit. Bene Adrián (Magyarország) a német művészettörténet új iskoláinak képelemző módszereinek segítségével mutatott rá Kandinszkij és Pollock egyes festményeinek narratív kapacitására. Ehhez a hagyományos irodalmi alapú, mimetikus narratívafelfogás helyett (amely feltételezi az emberközpontúságot és a nyelv által közvetített valószerű világot), szükséges egyfajta formalista dezantropomorfizáció. Ez nem is annyira narratívát feltételez, mint narrativizálást, amelynek a multi-linearitás és az interaktivitás lehet az alapja, de legalábbis az interpretáció jelentésadó aktusa, a rögzített, unilineáris szekvencialitásra épített történet fogalmával szemben.

Pethő Ágnes (Románia) a filmelmélet és a narratológia kapcsolatának felvázolása után az intermediális perspektíva szerepét hangsúlyozta a filmelemzésben. Számos példája jól illusztrálta, milyen különböző funkciókat tölthet be az intermedialitás a film narratív struktúrájában. Marc Marti (Franciaország) a képregényen alapuló internetes animáció multimedialis és szociológiai vonatkozásait vetette egybe. Kiss Gábor Zoltán (Magyarország) a mai tévésorozatok fogyasztó szokásait vizsgálta, összefüggésben azok produkciós és terjesztési sajátosságaival. Mikko Keskinen (Finnország) az intertextualitás speciális eseteit elemezte, amelyekben a médiaváltás gyökeresen megváltoztatja a szöveg észlelését. Jó példa erre Safran Foer *Tree of Codes* című alkotása, amely ténylegesen, materiálisan szavakat vág ki Bruno Schulz *Fahajs boltjából*. A kézzelfogható könyv lapjaiba vágott lyukakon keresztül az olvasó egy háromdimenziós „könyvtárgyat” kap, amely a szimultaneitást helyezi a narratív szekvencialitás folyamatosságának a helyébe.

Fenyvesi Kristóf (Finnország) és Pierre Litzler (Franciaország) a narratíva fogalmának metaforikus használatára (is) példát szolgáltatnak, építészeti és matematikai összefüggéseket és koncepciókat elemezve. Fenyvesi Kristóf a matematika és a (konceptuális) művészet közötti átjárási lehetőségeket térképezte fel, kiemelve a két területet összekötő, hasonló kognitív folyamatokat. Pierre Litzler a kortárs építészet jellegzetes művei kapcsán vizsgálta a narratológiai fogalmak alkalmazhatóságát.

A konferencia sikerét azon mérhetjük le, hogy mennyire tudott lehetőséget biztosítani a narratíva fogalmának újragondolására, transzmediális és interdiszciplináris kontextusban. Elmondható, hogy ez a termékeny párbeszéd annak köszönhetően (és annak ellenére) létrejött, hogy a résztvevők igen sok különböző területet és elméleti hagyományt képviseltek. Külön örömteli tény, hogy a – bármely országban működő – magyar kutatók az új törekvések legmeggyőzőbb képviselői közé tartoznak. Ezáltal az összejövételnek tényleges szakmai eredményeként könyvelhetjük el, hogy több kiindulópontból konvergálva körvonalazódni kezdett egy (vagy több) olyan transzmediális narrativitás-koncepció, amelyet már nem korlátoz a nyelv és az irodalom mint kizárólagos minta. (Ennek is köszönhető, hogy máris tervben van a folytatás 2013 decemberében Strasbourgban.)